

ПРИЛОЗИ

УДК 811.163.41'367.625(091)

821.163.41.08-94"1828/1832" Караџић В. С.

DOI: https://doi.org/10.18485/kij.2016.63.3_4.6

ПРЕДРАГ Д. ДИЛПАРИЋ*

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Оригинални научни рад

Примљен: 15. 11. 2016.

Прихваћен: 21. 12. 2016.

ИНФИНИТИВ У ВУКОВИМ ИСТОРИЈСКИМ СПИСИМА 1828–1832.

Рад се бави употребом инфинитива у три значајна историјска списа Вука Караџића. Посматра се употреба, значење и улога инфинитива у различитим типовима конструкција: оних са различитим класама глагола, у перифрастичним предикатима, уз именице, придеве, уз прилошке предикатске изразе, у позицији субјекта и у намерним реченицама. У конструкцијама у којима се у савременом српском језику употребљавају чешће или равноправно да-реченице уместо инфинитивних допуна.

Кључне речи: инфинитив, семантика, синтакса, српски језик, Вук Караџић, историјски списи.

1. О Вуковим историјским списима. Вукове историјске списе из којих је ексцерпирана грађа за ова лингвистичка испитивања сачињавају историографска дела настала између 1828. и 1832. године. Прво од њих, *Милош Обреновић, кназь Србији; или Грађа за Српску Историју нашег времена*, објављено је у Будиму као посебна књига 1828, друго, насловљено у историографији *Тајни списи о кнезу Милошу Обреновићу* или оригинално Вуковом руком *Особита грађа за*

* dilparicp@gmail.com

Српску историју нашега времена, настајало је 1831, а сачувано је недовршено у Вуковој заоставштини са опоруком да се не отвара до краја истог века. Оно укључује и белешку *О смрти Павла Радомировића* насталу у исто време или почетком 1832. Треће и последње, *Писмо кнезу Милошу Обреновићу од 12/24. априла 1832. године*, које чини разумљиву историографску целину са доцнијим Вуковим коментаром уз то писмо, објављено је тек 1843. без Вуковог знања у листу „Србскій Улакъ” као део чланка Ј. Хацића „Изгледи Србије”.

Ови списи, заправо делови историјски релевантне хронике о владавини кнеза М. Обреновића, веома добро илуструју, судећи према наводима Р. Самарцића, Вуков историографски метод и њему саображен научни стил. Илуструју на одговарајући начин, прецизније говорећи, начела „да историјске догађаје треба описивати на начин како су се доиста одиграли и да то треба чинити мирним и упрошћеним приповедањем, без реторских украса и философског уопштавања”, као и то да тај приповедачки стил подразумева и драмски израз „с јарко осветљеним сценама”, налик стваралачком поступку Ј. Ранкеа и слично Н. М. Карамзиновој „широкој нарацији” и „приповедачком жанру” који историју „препушта доживљају самог читаоца”; осим тога, поменути списи показују истовремено, нарочито *Особита грађа за Српску историју нашега времена*, утицај „манера галантног 18. века да се приповедање заснива на анегдоти”, али то може бити такође утицај народне усмене књижевности, тј. њених одговарајућих кратких прозних врста (Самарцић 1985: 346, 348, 350–351). Једном речи, Вукови заправо филолошки погледи на историјску науку свој израз тражили су и проналазили не само у одређеном епохалном научном односу историјске грађе и концепција њеног излагања него и у одговарајућем приповедачком прозном стилу, реалистички живом и, према потреби, драмском и анегдотском (Самарцић 1985: 352–353).

Подразумева се, при томе, да језички израз Вукових историјских списа поседује одлике језика народног усменог књижевног стваралаштва или „нове народне писмености”, односно, вероватно се може претпоставити, макар и на овако ограниченом корпусу његових историјских текстова, да репертоар употребљених језичких средстава у њима не обликују у некој врло великој мери захтеви за кондензовањем реченичног садржаја и потребе да се синтетизује, обезличи и апстрахује исказ. Међутим, ти текстови, тражећи начин да савладају властиту историјску и мемоарску грађу и у поређењу са жанровски другачијим Вуковим текстовима, вероватно имају нешто појачане поменуте захтеве, но ипак хипотетички мање него што би то могао бити случај, на пример, у филозофској, теолошкој или правној литератури. Надаље сужавајући фокус на основну тему овог рада, може се унапред приметити да се инфинитив у овде испитиваној Вуковој историјској и мемоарској прози ипак добро чува, уз одређене класе глагола и веома добро, али и да је његова употреба у целини гледано значајно ужа у односу на старије српске текстове, готово уз све врсте речи са којима се инфинитив као допуна користио у прошлости.

2. О употреби инфинитива: наслеђе и развој. У старословенским споменицима инфинитив се употребљавао као допуна глагола, непотпуних израза типа

добръ, оудовъ, оуѣ, у различитим конструкцијама са глаголом вѣти, јављао се са везником *ко* (према грчком резултативном инфинитиву), потом као независни предикативни инфинитив, забележен је и у калкираним конструкцијама са византијског грчког језика, али и релативно често као допуна именица и придева и др. Инфинитив као допуна управног глагола, поред знатно ређе *да*-конструкције, јављао се у таутосубјекатским конструкцијама уз фазне глаголе типа *на;ѣти, готовити сѣ, кѣсчнѣти, мѣдити, прѣстати*, или уз различите модалне глаголе типа *моѣти, оумѣти, сѣмѣти, трѣбовати, имѣти, мѣдити, ѣотѣти, искати, волити, ра;ити, /ѣлѣти, /ѣдати, ;а]ти, надѣлати сѣ, тѣх[тати сѣ, дрѣзнѣти, навѣзнѣти* и др. (СТЛБГ 1993: 417–420). У таутосубјекатским и у хетеросубјекатским конструкцијама („субјекатски” и „објекатски” инфинитив), у првом случају веома доследно и у другом са изузетцима, инфинитив у служби допуне управног глагола у старословенским и староруским споменицима, према Т. Ломтеву, употребљавао се уз модалне, фазне, волунтативне глаголе, као и уз оне који реферишу о психичким активностима, уз глаголе перцепције и уз глаголе кретања типа *имѣти, ѣотѣти, на;ѣти, моѣти, трѣбовати, ѣотѣти, волити, /ѣлѣти, искати, сѣмѣти, во]ти сѣ, стидѣти сѣ, видѣти, зчрѣти, ити, пристоуѣпити, вѣстати* и то доминантно као *субјекатски инфинитив*, док се уз глаголе говорења (са модалном нијансом), уз глаголе који означавају свесни ангажман или усмеравање воље субјекта типа *повѣлѣти, заповѣдѣти, просити, запрѣтити, обѣ[тати, дѣ]лати, сѣтворити, оуготовити, оставити, молити, оубѣдити, вѣпросити, посѣлати, носити, водити*, као и уз глаголе типа *dati, rydati*, употребљавао *објекатски инфинитив* (Ломтев 1965: 61–73). Али и уз друге врсте речи и у другачијим конструкцијама или самостално, што се у целини посматрано може тумачити као део заједничког прасловенског наслеђа.

Српску редакцијску ситуацију из 13, 14. и 15. века, такође врло уопштено и на језичкој грађи неколико жанровски, отуда и стилски различитих споменика, но ипак нешто детаљније, могуће је представити на следећи начин: инфинитив у *Житију св. Симеона* бележи се, према Ј. Грковић-Мејџор, као једина могућност допуне фазних и модалних глагола, познатих и старословенским споменицима, уз глаголе који означавају чин комуникације, типа *повѣлѣти*, чешћи је инфинитив од *да*-конструкције, исто уз глаголе са значењем „учити” и уз глаголе типа *дати, поставити, прило/ити*, али се у функцији циљне допуне, уз глаголе типа *priti*, чешће употребљава *да*-конструкција; у *Хиландарском типичу* инфинитив је најчешћи, пише поменути ауторка, као допуна фазних, модалних, дезидеративних и волунтативних глагола, познатих и старословенским споменицима, као и са глаголима који значе „трудити се, настојати”, исто и уз *verba dicendi* (и са модалном нијансом), односно, са глаголима у значењу „поучавати”, али је ређе у употреби од *да*-конструкције у служби намерне допуне (Грковић-Мејџор 2007: 267–268, 278–280). *Мокропољско* и *Рашкохиландарско четворојеванђеље*, *Четворојеванђеље краља Стефана Душана* и *Четворојеванђеље патријарха Саве*, односно, ексцерпирани примери из тих споменика „показују да се у формама са субјекатским инфинитивом и таутосубјекатским конструкцијама, уз наведене волунтативне и дезидеративне глаголе, глаголе перцепције и непрелазне глаголе

кретања доследно употребљава инфинитив”, док се „насупротив томе, у формама са објекатским инфинитивом и хетеросубјекатским конструкцијама” бележи значајан број конкурентских *да*-конструкција, спорадично уз неке познате глаголе говорења са модалном нијансом, уз глагол *пѡвѡльти*, и „нарочито се јављају уз глагол *дати* и уз прелазне дворекцијске глаголе кретања који имају значење подстрекача на кретање”, као и са глаголом *пѡсхлати*, што узето у целини није непознато ни другим српскословенским споменицима истог периода (Дилпарић 2013а: 33–36). Коначно, *Закон о рудницима* деспота Стефана показује да „новија конкурентна *да*-конструкција јавља се уз *волунтативне* и *дезидеративне* глаголе типа *ѡтѡти*, у мање од половине примера, уз глагол *пѡискати*, у сва три нотирани примера, јавља се једанпут са *модалним* глаголом *пѡмѡѡти*, према петнаест примера са инфинитивом и непрефиксираним формом истог глагола; исто уз *глагол говорења са модалном нијансом зарѡвудати* у једном и једином забележеном примеру, такође је забележена уз *глаголе са значењем свесног деловања*, по једном уз *припѡустити* и уз *приѡватити*; има је такође у реченицама са предикативом, уз придев *волчнѡ*, само два пута према тридесет једном примеру са инфинитивом; по једанпут је забележена уз прилог *драгѡ* и уз везник *ѡѡ*” (Дилпарић 2013б: 77–78).

Већ и ови на више начина ограничени наводи који се односе на старословенску, староруску и српску редакцијску ситуацију указују донекле на општи оквир у којем се смештају питања о историјској употреби инфинитива на словенском терену. Са друге стране, српски редакцијски примери у целини показују стабилну употребу инфинитива као допуне глагола, иако редуковану у односу на старословенско наслеђе. Уопштено посматрано, *да*-конструкција је конкурентна форма инфинитиву као допуни глагола још у старословенским текстовима, иако знатно ређе у употреби. Поменути конструкција сматра се јужнословенском дијалекатском цртом, док се њена експанзија у српским редакцијским споменицима крајем 14. и нарочито од 15. века, тумачи постојањем „потребе сигнализирања идентитета вршиоца радње главне реченице у случајевима двосмислености”, при чему сам процес њеног смењивања инфинитива „представља важне механизме синтаксичке промене, генерализацију или екстензију која подразумева уопштавање правила и позајмљивање: под утицајем балканске језичке средине нова аналитичка форма уопштена је и у случајевима у којима двосмислености није било/могло бити” (Дилпарић 2013б: 73–74; Грковић-Мејѡор 2007: 47–48, 206–209, 225–226). Али, овакво сразмерно нешто чвршће ограничавање употребе инфинитива није општесловенска појава, иако гледано у типолошкој и дијахроној семантичко-синтаксичкој језичкој перспективи, на (пра)индоевропском и (пра)словенском језичком тлу, вербализација номиналних форми преставаља начелни и магистрални правац развоја. Такав развојни смер несумњиво потврђује језичка грађа, упркос разноврсним ограничењима и различитом темпу смењивања инфинитива, као и познијој „хипертрофији” инфинитива у неким и индоевропским и словенским језицима.

2.1. Уопштено гледано, проблематика инфинитива у српскохрватском језику, како пише А. Белић, везује се историјски за његову номиналну природу и дативску семантику, као и за позицију уз „глаголе уз које стоји датив *финални или консекутивни* значећи „намену”, при чему се „још у општеиндоевропском језику извршило везивање инфинитива са помоћним глаголима” и доцније са другим глаголима „који траже модална нова и стара значења инфинитива” или она „добивена од супина” (Белић 1999: 463–465). У савременом српском језику, наводи исти аутор не прецизирајући да ли је реч о стандардним конструкцијама или не и не упућујући на изворе из којих користи језичку грађу, инфинитив се јавља као допуна именица и придева и као субјекат или објекат, затим бележи се у архаичним или новијим словенским и/или одомаћеним страним конструкцијама, али најчешће као допуна следећих глагола „помоћни и сродни: *бити, штети, имати, моћи, морати, смети, требати, умети*”, даље, као допуна оних „уз које и данас стоји датив: *дати, допуштати, надати се, обећавати, помагати, противити се, сметати, тежити, ваљати, забрањивати, заповедати* и сл.”, потом уз глаголе кретања „*ићи, доћи, проћи, сести* и сл.” и са онима који „значе извесно духовно стање које се може јавити с обзиром на што, у нечију корист, у извесном правцу: *мислити, наумити, обикнути, спремати се, старати се, стидети се, видети, бојати се, заборављати, знати, желети, учинити* и сл.”, напослетку уз глаголе који као и помоћни значе „модификацију глаголске радње (дакле вршење с обзиром, у правцу извесног модификовања друге глаголске радње): *нагонити, настављати, остајати, почињати, престајати, стати, уговорити, доцнити се* и сл.” (Белић 1999: 465–467).

Са друге стране, проблематика инфинитива обухвата, према М. Ивић, питања синтаксичких позиција које он може заузети уместо фреквентнијих личних глаголских облика у предикату реченице („тип А”), односно, место зависне реченице *да*+презент („тип Б”) или уместо именице у служби субјекта или објекта („тип Ц”) (Ивић 1972: 115). Први од поменутих, самостални инфинитив, у „синтаксичкој позицији независног предиката именује непостојећу акцију” чије се извршење налаже или поводом кога се „поставља некакво питање”, наводи даље иста ауторка, бележи се у упутствима за употребу на лековима, административним документима различите врсте, у разноврсним програмима делатности итд. („*узимати* три пута на дан после јела...”, „*доставити* надређеној инстанци”, „*регулисати* спорове нагодбом”); инфинитив „типа Б” је инфинитив у функцији допуне управним глаголима (семикопулативним или различитим пунозначним), то јест, као кондензатор зависне реченице, у терминологији прашке лингвистичке школе, он носи семантику посредног обавештења о вршиоцу радње, насупрот директности зависне реченице у истој позицији, при чему кључни значај, и синхрониски и дијахрониски, у целој проблематици овог типа има могућност различите интерпретације у погледу идентитета вршиоца радње, јер такве конструкције могу бити и хетеросубјекатске – отуда инфинитив у овим конструкцијама по правилу у савременом српском језику бива смењен зависном реченицом или се задржава у стабилном конкурентском односу са њом; у трећем

случају, „тип Ц”, инфинитив наступа уместо именице у синтаксичкој позицији субјекта или лексичког језгра предиката („*вежбати* је корисно”, али у другој позицији искључиво уз семикопулативне глаголе); инфинитив се нарочито добро чува, закључује ауторка, у „интелектуализованој прози и језику формулара и канцеларије”, и то самостални инфинитив („тип А”) или онај „субјекатски” („тип Ц”) (Ивић 1972: 115–121, 124–126, 130–132, 137). Међутим, сфера употребе инфинитива у текстовима на савременом српском језику – оном језику селектиране књижевности, штампе и администрације између 1930-их и 1971, судећи по грађи коју користи М. Ивић у овде навођеном раду „Проблематика српскохрватског инфинитива” из 1972. године – несумњиво јесте, у целини гледано, ужа него у српским текстовима из предвуковске епохе или уопште у текстовима који потичу из 19. века, могуће и онима са почетка 20. века.

Историјски процеси сужавања употребе инфинитива као допуне глагола, треба нагласити, не обухватају све семантичке класе глагола подједнако, јер „инфинитив је најстабилнији у случајевима где семантика глагола не оставља могућност сумње у кореферентност два агенса, као што су фазни или модални глаголи” (Грковић-Мејџор 2007: 85–88, 206–209; Стевановић 1953/54: 91–93). Али, инфинитив као кондензатор реченичног садржаја и синтетичка форма, како наводе В. Петровић и Ј. Војновић, често добија предност у односу на финитну предикацију „уколико се жели синтетизовати и обезличити исказ и уколико се тежи к апстрактнијем изражавању одређених научних, стручних или религиозних садржаја”, осим тога, инфинитив се преферира и зато што је „то неовременењени и безлични глаголски облик којим се само именују радње, стања, збивања о којима је реч, а то је обично оно што се ставља у центар реченице, што се индиректно налаже као пожељна или нужна активност неког агенса, што се често поставља у когнитивно-перцептивне оквире или у програм предстојећих активности конкретних или анонимних вршилаца” (Петровић, Војновић 2005: 72, 83, 85–86). Инфинитив се, једном речи, најпре изостављао у хетеросубјекатској ситуацији, али су ништа мање важну улогу, према Ј. Грковић-Мејџор и М. Курешевић, имала „рекцијска обележја глагола, форма управног глагола, као и то да ли је сама допуна индикативног или субјунктивног типа” (Грковић-Мејџор, Курешевић 2005: 100). Све то, разуме се, не мења на суштински начин поменути генерални правац развоја, који је у језичко типолошкој и синтаксичкој перспективи представљен вербализацијом номиналних форми, односно, варијацијама употребе инфинитива и његових конкурентних форми.

3. Примери и коментари. Употреба инфинитива у текстовима предвуковске епохе, као што се донекле може закључити и из претходних навода, није нова тема у србистици, барем последње четири деценије. Уколико не рачунамо старија, али мање детаљна, испитивања његове употребе у оквиру проучавања језика у жанровски различитим делима неких српских писаца 19. века. У врло краткој евиденцији српских лингвиста који су се у том периоду бавили овим питањем, донекле засебно или у склопу ширих језичких испитивања, свакако треба поменути имена Ј. Кашића, М. Грковић, М. Ивић, И. Грицкат, Ј. Јерко-

вића, В. Ђукановића, Љ. Суботић, И. Ченејац и А. Милановића. Међутим, класификацију и коментаре ексцерпираних примера из овде коришћених Вукових историјских списа наводим највише ослањајући се на донекле различите радове који углавном следе поменути главни ток бавећи се при томе управо студијама употребе инфинитива. Реч је о коауторским радовима В. Петровић и Ј. Војновић, „Употреба инфинитива у текстовима са почетка 19. века”, односно, Ј. Грковић-Мејџор и М. Курешевић, „Инфинитив у Вуковом преводу Новог завета” (Петровић, Војновић 2005: 71–88; Грковић-Мејџор, Курешевић 2005: 89–101). Оба рада се баве употребом инфинитива у различитим синтаксичким позицијама водећи рачуна, особито у првом случају, и о семантици управних чланова инфинитивних конструкција, о улози инфинитива у њима и ситуацији обележене као таутосубјекатско или хетеросубјекатско, као и о тематској и жанровској условљености инфинитивне кондензације.

У првом од наведених радова В. Петровић и Ј. Војновић из корпуса неколико дела научног, правног и религијског дискурса, Ј. Ст. Поповића, А. Стојковића и епископа Платона, издвајају најпре инфинитив уз глаголе и глаголско-именичке изразе, уз непунозначне и уз различите семантичке групе глагола („на граници пунозначности”), инфинитив уз именице, придеве и уз прилошке предикатске изразе. Прву позицију инфинитива ауторке објашњавају потребом исказивања „хипотетичке, замишљене и неовремењене ситуације, догађања чија реализација предстоји или су то остварене, резултативне радње”, при чему управним глаголом се „истиче, назначује само једна фаза у радњи означеној инфинитивом или пак неки њен вољни, жељни, интенционални, нецесетативни моменат”: са модалним глаголима *требати*, *желети*, *знати*, *хтети*, *моћи*, *наумити*, *дати се*, *старати се* и *немати*, са фазним глаголима *почети*, *стати*; при томе, како пишу ауторке, оваква синтаксичка веза може се сматрати „лексикализованом, готово идиоматизованом целином, у којој су њени управни делови ослабљеног значења” а инфинитив, који се преферира када је реч о уопштавању вршиоца управне радње, заправо „семантички употпуњује и оформљује” ту синтаксичку јединицу и доприноси њеној „информацијској економичности” (Петровић, Војновић 2005: 73–76).

Са друге стране, Ј. Грковић-Мејџор и М. Курешевић, са сличног синхронског семантичарског и семантичарско-синтаксичарског становишта, као и В. Петровић и Ј. Војновић, уопште са освртом на дијахрони развој али и сведеније у анализи, издвајају инфинитив као објекатску допуну глагола са семантичким обележјем експектативности, као допуне субјунктивног карактера које реферишу о нереализованој радњи (Грковић-Мејџор, Курешевић 2005: 90). У тексту Вуковог превода Новог завета оне бележе, доследно/спорадично или и са бројно надмоћнијим конкурентним конструкцијама, инфинитиве уз *фазне глаголе* као и претходне ауторке, уз модалне глаголе *моћи*, *смети*, *умети*, *морати*, са волунтативним и дезидеративним *хтети*, *желети*, *искати*, *тражити* (Грковић-Мејџор, Курешевић 2005: 91–92).

У Вуковим историјским списима коришћеним у овом раду нотирам, заправо, нешто другачије класификоване и груписане/обједињене него што то чине поменуте ауторке, већи број *модалних, волунтативних и дезидеративних глагола* (подтачка А, али и надаље за остале типове примера такође великим словима у азбучном низу и са арапским бројевима испред реченица који означавају број странице Вуковог историјског текста и, у облику заградама, са обавештењем о укупном броју забележених примера истог типа или неком другом додатном информацијом; даље, ознакама МО за *Милош Обреновић, кнАзь Србији; или Грађа за Српску Историју нашег времена*, ТС за *Тајни списи о кнезу Милошу Обреновићу* и ПК за *Писмо кнезу Милошу Обреновићу од 12/24. априла 1832. године и Вуков коментар уз то писмо*). Наиме, инфинитиве у таутосубјекатским ситуацијама или инфинитивне допуне:

А) уз *модалне, волунтативне и дезидеративне глаголе: смети, изволети, моћи, морати, (х)тети, имати/немати, требати, знати, могбити, умети, ваљати, желети, стојати, наумити, воleti, постарати се и милити се.*

МО 1828, 75, будући да је ова књига и онако већ украшена именом Вашег светлога и честитог брата, зато **је** нисам **смео посветити** Њему (исти тип даље 11х), 75, **изволите** милостиво **примити** ову књигу моју, 75, само цвеће, од кога ће Му благодарно потомство такове венце **плести моћи** (исти тип даље 75х), 78, поред свију теоба и сметњи, које сваки писатељ историје ... **мора имати** (исти тип даље 10х), 78, нисам **тео** нити кога **фалити** ни **кудити** (исти тип даље 13х), 85, наруши дојакошњи сенат, отпустивши многе сенаторе, као да им **се нема** чим **плаћати**, 100, саму **је** дакле **требало почети** (исти тип даље 4х), 105, но они **су** то којекако **знали развејати**, и **доказати**, да обојица имају посла око тога (исти тип даље 4х), 108, ако ли то **не могбду учинити**, а они да гледају, да се измакну у страну (исти тип даље 1х), 109, нико Милоша **није умео** тако **орабрити**, као његова, њега достојна супруга, 125, па нам онда **ваља** своје коње **јести** и од глади и од зиме **мрети** овде (исти тип даље 4х), 127, и тако паша, **желећи** и сам пашалук свој **распространити**, пише у Цариград (исти тип даље 1х), 139, више такви **опасавати имам** (све у деловима текста који није на народном језику, исти тип даље 2х), 140, на вама **стои** и **чувати** благостояње наше, 145, те му кажу, да **су наумили подићи** буну у целој Србији, 150, али би опет сваки **волео бити** најијски кнез, 153, део преписа уредбе за свештенство; да **се постарамо** ... ово дуло **окончати**

ТС 1831, 161, по чистој савести **могу казати**, да ... никад нисам збацио с ума истине (исти тип даље 66х), 163, **морао бити** весео и шaljив (исти тип даље 23х), 164, **зна** са собом и с другим људима спрдњу **збијати** (исти тип даље 11х), 164, спрдња **се** само с оним **сме збијати** што он оће (исти тип даље 14х), 166, још само то **треба назначити** (исти тип даље 1х), 167, но полице **не тедне потписати** (исти тип даље 6х), 167, **желећи** у Каравлашкој **представити се** Руској господи као депутирац (исти тип даље 1х), 168, **немој** је ни **продавати**, 175, од Ђоке Протића **имају** шта **тражити** (исти тип даље 1х), 177, **уме се** врло љубезан **показати**, 180, део Милошевог писма Вуку; тог основоположења **држати се ваља** (исти тип даље 2х), 190, доста пута је пријатељима својим говорио, да **би волео умрети**, него живети.

ПК 1832, 213, ни чим боље **не могу засведочити** моју дојакошњу приврженост (исти тип даље 99х), 213, ако ји **желите знати** (исти тип даље 3х), 213, Ви ми **изволите** с Вашим писмом **послати** какога Вашег верног човека, 216, у Србији **мора бити** сенат (исти тип даље 29х), 217, **не треба мислити**, да су сви они ... непријатељи Ваши (исти тип даље 7х), 217, шта му **ваља чинити** (исти тип даље 7х), 218, свако у оваким догађајима **уме говорити** (исти тип даље 1х), 220, чиновници **воле дати** своје синове на занат и у трговину (исти тип даље 2х), 221, ништа **желети не би имали** (исти тип даље 7х), 221, само да би им се боље **милило** верно и поштено **служити**, 222, казало је да **се то не сме чинити** (исти тип даље

8x), 223, знаду помало **читати** и **писати** (исти тип даље 8x), 228, ако сте оне новце **баш били наумили оставити** за црне дане ... , 230, **нисам тео вређати** њега (исти тип даље 2x).

Примере са *двоструком кондензацијом* – двоструком инфинитивном у првом случају и у конструкцији глаголског прилога садашњег са инфинитивом у другом – показују 75, само цвеће, од кога ће Му благодарно потомство такове венце **плести моћи** (исти тип даље 75x), 127, и тако паша, **желећи** и сам пашалук свој **распространити**, пише у Цариград (исти тип још 4x).

Б) уз *фазне глаголе*: *стати/станути, окренути, почети и престати*.

МО 1828, 79, онда се народ прости **стане предавати** (исти тип даље 56x), 95, **стаде се говорити** и **доказивати** да је отрован, 96, зато **окрене говорити**, да Милош није заповедио, да се то пише, 100, у том **се почне оправљати** и град Београдски (исти тип даље 5x), 143, Милош **преста ићи** у Београд

ТС 1831, 165, **стане се судити** са женом (исти тип даље 29x), 181, (део Милошевог писма Вуку); о нуговомъ посолству **почео** што **говорити** (исти тип даље 3x)

ПК 1832, 215, кад би се то пак **стало** даље **разграњавати** и **раздељивати** (исти тип даље 3x), 236, **почео је** он неколико људи **егзерцирати** (исти тип даље 5x), 246, **престану** Австријске пасоше **вадити**

В) *Глаголи који реферишу о психичким, спознајним или каквим другим активностима*. Инфинитиви уз различите семантичке групе глагола, оне „на граници пунозначности”, међутим, ређе се јављају у текстовима на савременом српском језику, него што је то случај уопште у текстовима из предвуковске епохе – В. Петровић и Ј. Војновић у поменутих изабраним делима те епохе бележе инфинитиве: уз глаголе који означавају психоспознајну или какву другу активност, *надати се, тежити, расудити, намислити, не заборавити* (учинити што), *не сећати се* (чинити што); инфинитив се у њима употребљава „више као предикативни комплемент” (Петровић, Војновић 2005: 76–77). Или, како пишу Ј. Грковић-Мејдор и М. Курешевић, са глаголима који реферишу о психичким активностима *бојати се, стидети се, надати се, намислити, намерити, гледати*, такође уз глаголе спознајне категорије *разумети, знати, мислити, опоменути се, заборавити* (Грковић-Мејдор, Курешевић 2005: 93–94). Текстови Вукових историјских списа садрже примере са следећим глаголима ове класе: *накањивати се, мислити, трудити се, упрети, навалити, гледати, бојати се, судити, упуштати се, оканити се, заинтачити се, научити, намислити, стидети се, учити, сметати, намеравати, надати се и усудити се*.

МО 1828, 81, ферманом **потврдити** врло **су се накањивали**, 90, закључујући из тога, да **не мисле** ништа **попустити** (исти тип даље 2x), 91, разашље прокламације ... у којима се особито **трудно уверити** народ ... да се сад не војује против цара, 114, и тако се **упру бранити**, 126, а Милошу опет **навале писати** и **поручивати** да гледа што брже да иде у Београд (исти тип даље 1x), 128, да се на какав год начин **гледа** од народа оружје **покупити**, 132, Милош **бојећи се** сам **ићи** у Београд, тамо и не отиде, 152, део преписа уредбе за свештенство; сви согласно **судисмо опредудити** Архисреима пашалука овога ..., 153, део преписа уредбе за свештенство; **не упуштамо се предписивати** имъ или паче **забрањивати**

ТС 1831, 166, **окани се** више у Србији учитељства **тражити**, 175, о чему **мислим** особито **писати**, 177, па једнако **заинтачи** **викати** је по имену, 185, **научи** мало **читати**

(исти тип даље 1x), 187, он каже да **је намислио ићи** у Црну Гору, 190, на чибукe његове **не стиди се** ни сам Милош **пушити** (исти тип даље 1x), 192, да ји **учи читати и писати**, 198, пошаље момке те забрани, говорећи, да му **смета спавати**, 205, **намеравајући поћи** у Србију, стане доказивати

ПК 1832, 213, кад сам **се надао** одавде у Беч **поћи**, 213, **усуђујем се послати** Вам га (исти тип даље 3x), 220, макар све време своје младости провео **се учећи се владати** (исти тип даље 1x), 220, него **би се сваки тудио** и децу своју **дати** на науку (исти тип даље 1x), 224, да најпре Вашу Светлост **научим читати и писати** (исти тип даље 3x), 225, онај се у свакој премени и буни **нада** за цело што **добити**, 226, сила ... догађаја има, које **би се** тамо свак **бојао** и **слушати**, 240, **није** ни **мислио бити** учитељ (исти тип даље 1x).

Четири пута забележена је *двострука кондензација*, искључиво у конструкцијама глаголског прилога садашњег са инфинитивом, у примерима 132, Милош **бојећи** се сам **ићи** у Београд, тамо и не отиде, 205, **намеравајући поћи** у Србију, стане доказивати, 220, макар све време своје младости провео **се учећи се владати** (исти тип даље 1x).

Г) *Пермисивни глаголи*. Уз пермисивне глаголе, како наводе В. Петровић и Ј. Војновић, као што су *дати, дозволити, допустити, понудити, помоћи*, од којих последња два значе „чинити да неко нешто (не) уради”, инфинитиви означавају радњу чија се реализација очекује а адресат управног глагола је „корелативнија-лан са агенсом друге радње означене инфинитивом” (Петровић, Војновић 2005: 77; Грковић-Мејџор, Курешевић 2005: 96). Вукови историјски списи не садрже непознате примере, уколико не рачунамо са глаголом *помагати*.

МО 1828, 90, да **ће** они ... **помагати бранити** своју земљу, 119, нити **су дали** Турцима **ићи** из великога шанца у цамију (исти тип даље 1x), 148, те им **помогне преписивати** (исти тип даље 1x)

ТС 1831, 176, оне пак, којима **се не даду** ласно (без особитога допуштења Милошева) наново **женити** и **удавати** (исти тип даље 2x)

Д) *Глаголи који реферишу о неком комуникативном акту*. Инфинитив уз глаголе који реферишу о неком комуникативном акту, оне референцијалног и оне иницијативно-референцијалног типа, како пишу В. Петровић и Ј. Војновић, јавља се као комплементизатор и не употребљава се увек и у савременом српском језику; ови глаголи имају значења „неко чини речима да ће чинити нешто” и „неко чини речима да неко други нешто (не) уради”, при чему постоји „корелативност агенаса”, односно, „корелативност објекта” управног глагола и агенса радње означене инфинитивом; то су глаголи *обећати се, договарати се, заклетити се, посаветовати, запрети, налагати, заповедити, забранити, дати, тражити, принуђавати* (Петровић, Војновић 2005: 78–80). Исто са глаголима, како наводе Ј. Грковић-Мејџор и М. Курешевић, који реферишу о комуникативном акту *велети, казати, рећи, говорити, заповедити, забранити, молити, запрети, обрећи се, договорити се, свјетовати се*, односно, са каузативима *натерати, наговорити, подговорити* (Грковић-Мејџор, Курешевић 2005: 94–96). У Вуковим историјским списима новину у односу на претходно наведене примере представљају инфинитиви уз *одрећи се* и *обећати*.

МО 1828, 141, **не отречите се** и у будуће, **руководити** насъ, 144, да **су** им и други гдекоји кнезови **обрекли, пристати** с њима

ТС 1831, 166, Милош му **обрече дати** (исти тип даље 1х), 167, него му **обећа послати** га за њим

Ђ) *Инфинитив као допуна перифрастичних предиката*. Допуна различитих перифрастичних предиката који се могу „свести на одговарајуће глаголске лексеме са модалним значењем”, тј. интерпретирати са јаче или слабије израженим модалним нијансама, са друге стране, такође може бити у инфинитиву. В. Петровић и Ј. Војновић бележе конструкције са инфинитивом уз *имати право, намереније, имати власт* (Петровић, Војновић 2005: 82–83). Историјски списи В. Караџића садрже конструкције са инфинитивом уз први и последњи наведени израз.

МО 1828, 134, немају више никакве **власти**, за Србију што **свршити** (исти тип даље 1х)

ТС 1831, 163, потомство има **право тражити** од мене описаније (исти тип даље 2х), 167, има пуну **власт**, сва писма ... **предавати** онима, на кога су потписана (исти тип даље 1х)

ПК 1832, 218, Ви имате **власт**, свакога по својој вољи ... **погубити** (исти тип даље 1х), 218, народ има **право ... чинити** од Вас и од Ваше деце, што му је воља (исти тип даље 1х).

Е) *Инфинитив уз именице*. Апстрактне именице са модалном семантичком компонентом у савременом српском језику нису обично допуњене инфинитивом, али то није случај, како наводе В. Петровић и Ј. Војновић, у старијем језику: реч је, према тим наводима, о именицама *жеља, повод, намереније, време*, а у једном примеру, у атрибутској функцији, уз именицу *мерило* јавља се калк са немачког језика *за+инфинитив* (Петровић, Војновић 2005: 83–84; Грковић-Мејџор, Курешевић 2005: 98). Последња конструкција, међутим, тумачи се и као калк са италијанског језика, у текстовима који се могу довести у одређенију везу са јадранским приморјем, али и као аутохтона српска или српскохрватска језичка форма (Јерковић 1972: 274; Милановић 2014: 387). Вукови историјски текстови коришћени у овом раду бележе именице *срећа, радост, воља, кривица, способност, срамота, полза, потреба* и *место*, док се поменути синтаксички калк не јавља.

ТС 1831, 161, имам **срећу бити** љубимац, 165, него је ово чињено ... само из **радости**, другоме човеку **учинити** срамоту и штету, 174, има особиту **радост** и **вољу завађати** људе, 179, **казати**, да има ко осим њега каке заслуге у Србији, то је још већа **кривица**, 190, имао је особите **способности научити** свашта без муке и труда, 191, као у шали нарекнем Милошу, да је **срамота** свештенике **тући**

ПК 1832, 221, не може имати **воље служити**, 222, осим општинске **ползе** и **потребе** (н.п. **градити** путеве, ћуприје...), 224, нити је овде сад **место** о том **говорити**

Ж) *Инфинитив уз придеве*. Инфинитив у савременом српском језику допуњава и придеве, самостално употребљене или у лексичком језгру предиката, поред обичније конструкције са немобилним презентом. Придеви у конструкцијама са инфинитивом „сигнализирају могућност реализације различитих активности означених инфинитивом”, према В. Петровић и Ј. Војновић, које бележе у свом корпусу очекивано већи број оваквих конструкција: са придевима *достојан, го-*

тов, кадар, рад, дужан или *власт, воља, време, час*, како наводе Ј. Грковић-Мејдор и М. Курешевић, (Петровић, Војновић 2005: 84–85; Грковић-Мејдор, Курешевић 2005: 98). Историјски списи В. Караџића бележе инфинитиве са придевима *дужан* и *рад*.

МО 1828, 123, али је опет највише **дужан благодарити** Серчесми, 145, да се врате на траг, ако се нису **ради бити** са Србима

ТС 1831, 168, ако сам **рад ићи**, Господар ће учинити наредбу (исти тип даље 2x)

ПК 1832, 216, нисам **рад то чинити** (исти тип даље 2x).

3) *Инфинитив уз прилошке предикатске изразе*. Инфинитивом у служби субјекта уз управне прилошке предикатске изразе у реченицама са копулативним предикатом и прилогом такође се „постиже већа економичност и безличност”, како пишу В. Петровић и Ј. Војновић и илуструју те тврдње примерима са изразима *било је мило, било је боље, лако је*, односно, како наводе Ј. Грковић-Мејдор и М. Курешевић, *тешко је, лакше је, слободно је, право је, добро/боље (ни)је* (Петровић, Војновић 2005: 85; Грковић-Мејдор, Курешевић 2005: 99). Са друге стране, Вукови историјски списи бележе следеће изразе овог типа: *тешко је, (нај)лакше је, најпрече је, најправије је, слободно је, није право, (судити) за нужно, вредно је/није вредно, нужно је/није нужно, добро је, најбоље је, отпре је, боље је* и *најприличније је*.

МО 1828, 84, управо је сад **тешко пресудити**, 115, само да је **лакше бежати**, 130, **најпрече** би и **најправије** било **искати**, да им се даду права по Букрешкоме миру, 133, преко Србије није **слободно ићи**, 146, није **право**, човека ноћу ајдучки **ватати** и **везати**, 152, део преписа уредбе за свештенство; за необходимо **нужно** судио самъ ... **посовутовати** се съ кнезовима

ТС 1831, 168, јер је будалама свуда **слободно ићи** (исти тип даље 1x), 174, каже да је њега **најлакше излечити**, 184, **вредно** је и **нужно** је **казати** што о смрти, 187, код њега је и **од пре** било **убити** човека, као и чашу ракије попити

ПК 1832, 215, није **нужно**, све мени познате незадовољнике овде поименце **бројати**, 220, једно зато, што је за једног човека **тешко** ... свим пословима **управљати** (исти тип даље 1x), 224, да би ово све **лакше** било **учинити** ... , 225, да је сваком човеку **слободно** своје приватне послове по својој вољи **радити** (исти тип даље 1x), 227, **добро** је **знати**, шта људи мисле и говоре, 227, да би **најбоље** било **прокарати** га, 236, ... да је **боље владати** и **управљати** без закона (исти тип даље 1x), 237, није **вредно** ништа (добро) **чинити** (исти тип даље 1x), 238, ... да је **најприличније послати** у Петербург два најпростија сеоска кмета

Донекле засебно, међутим, треба посматрати примере МО, 118 „ни један се није имао **кад вратити** у своју колебу” и ТС, 209 „нема **кад то чинити**”. Они се, наине, најобичније могу тумачити као *није имао/нема времена вратити се/чинити то*, али с обзиром на контекст у којем се јављају могли би се интерпретирати и као „(то се догодило на такав начин) *да се ниједан није могао вратити у своју колебу*”, односно „(с обзиром на околности) *не може то чинити*”.

И) *Субјекатски инфинитив*. Коначно, „субјекатски” инфинитив, онај који се јавља и у савременом српском језику уместо именице у синтаксичкој позицији субјекта или лексичког језгра предиката, „тип Ц” како сам претходно навео следећи опсервације М. Ивић, није сасвим непознат ни овде испитиваној мемоарској прози (Ивић 1972: 115–126). У Вуковим историјским списима, наине,

забележио сам усамљени пример ПК 1832, 225, за то слабо помаже, **бојати се** школа и наука.

Ј) Уместо *потенцијала/презента* који се употребљавају у савременим српским намерним реченицама уведеним везницима *да/како*, Вукови историјски списи бележе, само у делу преписа уредбе намењене владикама од 20.1. 1823. под бројем 97, усамљени пример *намерне реченице са инфинитивом*, МО 1828, 152, а особито зато, да **би истребити** издавна заведена злоупотребе *Архиерея*. Треба се подсетити, на само у посредној вези са овим примером, да Вук фокусирајући се на архивску грађу и верно преносећи оно што се догодило, следи главна нова начела историографије свога доба: између осталог, језички и ортографски верно преноси документа из периода о којем пише (Самарцић 1985: 348). У адаптираном преводу на савремени српски језик, међусобног контрастирања ради, овај пример записан у крагујевачкој канцеларији М. Обреновића, гласи: „а особито зато, како би се искорениле одавно забележене злоупотребе архијереја”.

Уопштено гледано, појава поменутих реченица у којима је инфинитив намерна или циљна допуна глагола без сумње представља индоевропско, прасловенско и старословенско језичко наслеђе које се јавља и у српским редакцијским споменицима (Грковић-Мејџор 2007: 280). Конструкције истог типа, осим тога, нису сасвим непознате и у предвуковској епохи, бележе их, на пример, неколико пута и записници из четрдесетих година 19. века са седница *Друштва српске словесности* (наводим само следеће потврде: 165, да господинъ Корнилиѣ Поповићъ речено дуло на размотрену Друштва овога заиште, како **би се** оно о вредности нуговой **уверити**, 180, верне снимке ... споменика придодати, како **би** читатели ... јасніе понятіе о описаным предметима **добыти**) (Крестић, Станић 2011: 165, 180). Нису потпуно непознате, како је речено, иако је развој на јужнословенском језичком тлу, тј. појава *да*-клауза уместо инфинитивних допуна, значајно различит од развоја хипотаксе на осталој словенској језичкој територији.

Тако се, у споменицима старе руске писмености, 15/16. век, на пример, инфинитив, како наводи А.Н. Стеценко, спорадично јавља у намерним реченицама типа „да те же наши изменники возмудили народъ яко бы и насъ *убити*”, „видивъ же то Всеволодъ, нача доспевати, яко *взяти* город”, односно, „води ихъ къ кресту, яко *не встати* имъ на рать”, исто и у текстовима из 16/17. века, „и у сеней передъ дверьми рогошка или воилокъ ветшаной положить или потирало ноги грязные отирать, чтобы мосту *не грязнить*...” тј. „опять к нам турские под город прислали толмачей своих, чтоб нам *дати* им отобрати от града побитой их труп”; поред тога, некадашња форма аориста *бы* као компонента некадашњег потенцијала, чији остатак, партицип перфекта, бележе обичније конструкције, изгубила је предикативно значење и постала речца, па је ушла у састав новијих везника *якобы*, *дабы* и *чтобы*, од којих последња два постају главни и најфреквентнији од 16. века (нпр. „*чтобы не воевалъ* резанские земли”); током историје руског језика инфинитив се изгубио у хетеросубјекатским ситуацијама, док се онај у таутосубјекатским употребљава и у савременом руском језику (Стеценко

1977: 262–265, 270–271). Пример из Вукових историјских списа који је наведен овде, као и они из записника са седница *Друштва српске словесности*, имајући на уму овај кратак историјски навод, вероватно се могу тумачити као рускословенско језичко наслеђе и/или утицај оновременог руског књижевног језика на језик црквене и државне/институцијске администрације младе српске кнежевине.

ЛИТЕРАТУРА

Караџић 1985: В. Стеф. Караџић, *Историјски списи*, Београд: Просвета–Нолит.

Крестић, Станић 2011: В. Крестић, М. Станић, *Записници седница Друштва српске словесности*, Београд, 2/1, 2/2, САНУ.

Грковић-Мејдор 2007: Ј. Грковић-Мејдор, *Списи из историјске лингвистике*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Стевановић 1953/54: М. Стевановић, Напоредна употреба инфинитива и презента са сљевицом да, *Наш језик*, књ. 5, св. 3–4/5–6, 85–103, 165–186.

Петровић, Војновић 2005: В. Петровић, Ј. Војновић, Употреба инфинитива у текстовима са почетка 19. века, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 34/1, 71–88.

Грковић-Мејдор, Курешевић 2005: Ј. Грковић-Мејдор, М. Курешевић, Инфинитив у Вуковом преводу Новог завета, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 34/1, 89–101.

Белић 1999: А. Белић, *Историја српског језика*, Изабрана дела Александра Белића – четврти том, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Ивић 1972: М. Ивић, Проблематика српскохрватског инфинитива, *Зборник за филологију и лингвистику*, Нови Сад, XV/2, 115–138.

Стеценко 1977: А. Н. Стеценко, *Историческиј синтаксис русског језика*, Москва: Высшая школа.

Јерковић 1972: Ј. Јерковић, *Језик Јакова Игњатовића*, Нови Сад: Матица српска.

Милановић 2014: А. Милановић, *Језик Јована Суботића*, Београд: Чигоја штампа.

СТЛБГ 1993: *Грамматика на старобългарския език*, София: Издателство на Българската академия на науките.

Ломтев 1965: Т. П. Ломтев, *Очерки по историческому синтаксису русского языка*, Москва: Наука.

Дилпарић 2013а: П. Дилпарић, Инфинитив/да-конструкција као допуна глагола у српкословенским тетракосима XIII и XIV века и у Вуковом преводу Новог завета, *Анали Филолошког факултета у Београду*, XXV, св. 2, 25–39.

Дилпарић 2013б: П. Дилпарић, О инфинитиву и *да*-конструкцијама у Закону о рудницима деспота Стефана. *Филолог-часопис за језик, књижевност и културу*, IV, 2013/8, Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци – Филолошки факултет, 69–80.

Самарцић 1985: Р. Самарцић, Вук Караџић као историчар, у В. Стеф. Караџић, *Историјски списи*, Београд: Просвета – Нолит, 331–354.

Predrag D. Dilparić

INFINITIVE IN VUK HISTORICAL DOCUMENTS 1828–1832.

Summary

The paper deals with the use of the infinitive in historical writings of Vuk Karadžić. Consider a use the meaning and role of the infinitive in different types of structures. In applications in which it is in the modern serbian language used often or equally *да*-phrases instead of infinitival complements.